

**“เขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนอีสาน”
ภายใต้เสรีนิยมใหม่ และ รัฐในฐานะ “นายหน้าที่ดิน”
กรณีศึกษาเขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหาร*
Isan Border Special Economic Zone under
Neo-liberalism and State as “a land broker”:
A case study of Mukdahan Special Economic Zone**

กนกวรรณ มะโนรมย์
Kanokwan Manorom**

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอการวิเคราะห์บทบาทของเสรีนิยมใหม่ในการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในพื้นที่ชายแดนอีสานโดยใช้ข้อมูลจากการศึกษาภาคสนาม

* ข้อมูลในบทความส่วนหนึ่งมาจากโครงการวิจัยเรื่อง “ผู้หญิงกับธรรมาภิบาลที่ดินในเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดมุกดาหาร” ที่ศึกษาระหว่างเดือนเมษายน พ.ศ. 2561 – มีนาคม พ.ศ. 2562 ผู้เขียนขอขอบคุณนางสาวธนพร ศรีสุขใส ผู้ช่วยนักวิจัยในโครงการที่ช่วยเก็บข้อมูลภาคสนามและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่สนับสนุนทุนวิจัย

Information in the article is part of research project titled “Women and good governance of land in the Special Economic Zone of Mukdahan Province” which was studied between April 2018 - March 2019. The author would like to thank Ms. Thanaporn Srisuksai, the assistant researcher in the project that helps collect field data and Thailand Research Fund (TRF) for financing the research.

** คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ต.ศรีโค อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี 34190.
Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University, Sri Kai Sub-District, Ubon Ratchathani Province, 34190, Email: kanokwan.m@ubu.ac.th, Tel: 0856138566

ด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มย่อย การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และ การใช้ข้อมูลทุติยภูมิ บทความชี้ให้เห็นว่า รัฐเชื่อว่าเขตเศรษฐกิจพิเศษเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างพื้นที่เศรษฐกิจใหม่ ในบริเวณชายแดนด้วยการจัดการและควบคุมการพัฒนาเศรษฐกิจในฐานะที่เป็น พื้นที่ยกเว้นทางนโยบายและสิทธิพิเศษมากมายทางกฎหมายและภาษี นอกจากนี้ รัฐได้เล็งเห็นว่าภาคอีสานและชายแดนอีสาน แม้เป็นพื้นที่ยากจน แต่มีศักยภาพ และความเหมาะสมเชิงยุทธศาสตร์การพัฒนาชายแดนเนื่องจากกำหนดให้เป็นประตูเศรษฐกิจและการค้าที่เชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่ ลาว กัมพูชา และเวียดนาม ซึ่งภาคเอกชนได้ใช้ประโยชน์จากโครงการระเบียงเศรษฐกิจ เส้นทางคมนาคม แรงงานต่างชาติ สิทธิประโยชน์การลงทุน และการให้บริการจุดเดียวเบ็ดเสร็จมาก่อนแล้ว ประการต่อมา บทความได้เสนอให้เห็นว่า ภาครัฐทำหน้าที่เป็น “นายหน้าที่ดิน” แทนภาคเอกชน ในการสนับสนุนการดำเนินงานตามแนวเสรีนิยมใหม่ผ่านโครงการเขตเศรษฐกิจพิเศษ โดยทำหน้าที่จัดหาที่ดินให้กับเอกชนเพื่อตอบสนองและดึงดูดการลงทุนในพื้นที่มากกว่าทำหน้าที่ปกป้อง และ เตรียมการจัดการกับความเสี่ยงทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นกับชุมชนท้องถิ่นที่ต้องสูญเสียที่ดิน เพื่อนำมาพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ

คำสำคัญ : เขตเศรษฐกิจพิเศษ, เสรีนิยมใหม่, ชายแดนอีสาน, นายหน้าที่ดิน

Abstract

This paper examines the role that neoliberalism plays in the development of Special Economic Zones (SEZs) in Thailand's Northeast (Isan) region. Data presented in this paper was collected by using qualitative research techniques including in-dept interviews, non-participatory observation, focus group discussions and secondary data. The paper discusses that the Thai State uses SEZs as one tool to

create a new space for economic activities along its border. The aim of SEZs is to manage and control economic development in these areas by exempting them from existing policies and offering numerous legal and tax privileges. The state recognizes Isan and its border areas as impoverished but have a lot of potentials for border development. Thus, Isan is strategically suitable for such development because the region is a gateway to economic and trade transactions between neighboring countries, namely, Laos, Cambodia, and Vietnam. Businesses have already benefited from the Economic Corridor, transportation routes, international labor force, investment incentives, and one-stop service packages. The paper argues that the government has acted as “a land broker” for private businesses in its support of neoliberalism through SEZ projects. It furnishes private companies with land plots serving the companies and as a result attracting further investments rather than protecting local stakeholder’s rights. By doing this it turns once communal land into a private commodity. This leaves many economic, social, and environmental risks that can potentially affect local communities who would lose their land to the development of SEZs.

Keywords : Special economic zone; neoliberalism; Isan border; land broke

บทนำ

เขตเศรษฐกิจพิเศษ (Special Economic Zone: SEZs) ได้รับการพัฒนาและขยายตัวไปทั่วโลกอย่างรวดเร็วเนื่องจากมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งที่ล้าหลัง ด้วยมาตรการเชิงนโยบาย กฎหมาย และภาษีเฉพาะ เพื่อดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศ แก้ปัญหาการว่างงานขนาดใหญ่ และสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจ

เพื่อการส่งออกของสินค้าที่หลากหลาย ในกรณีประเทศไทยก็สามารถเห็นได้จากที่คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2561) ระบุว่า เขตเศรษฐกิจพิเศษเป็นการสร้างและขยายพื้นที่เศรษฐกิจใหม่เข้าไปในบริเวณชายแดนเพื่อต้องการให้ชายแดนได้รับการพัฒนา สร้างฐานการผลิตเพื่อเชื่อมโยงกับอาเซียนและพัฒนาเมืองชายแดนโดยให้ประชาชนในชายแดนมีความเป็นอยู่ดีขึ้นและแก้ปัญหาความมั่นคงและกระจายความเจริญไปยังพื้นที่ชายแดน ซึ่ง ดำรง แสงกวีเลิศ และนันทิกา ทังสุพานิช (2545) เห็นว่า การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษเป็นการพัฒนาพื้นที่เฉพาะของประเทศรูปแบบหนึ่ง ขณะที่ Aggarwal (2007) มองว่า การจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษ ในพื้นที่ชายแดนเป็นเครื่องมือเชิงยุทธศาสตร์ของรัฐในการเข้าไปจัดการและควบคุมพื้นที่ชายแดน ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบของ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2561) ที่ศึกษาเกี่ยวกับเขตเศรษฐกิจพิเศษจากกรณีศึกษาทั่วโลกที่พบว่าเขตเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือของการควบคุมพื้นที่รูปแบบหนึ่งของรัฐด้านทรัพยากร โดยเฉพาะทรัพยากรที่ดิน ในขณะที่ Levien (2012: 194) ชี้ว่าบทบาทของรัฐในการจัดการทรัพยากรที่ดินเพื่อนำมาพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษมักดำเนินการผ่านการเป็น “นายหน้าที่ดิน” (a land broker)

กนกวรรณ มะโนรมย์ และ ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ (2558) พบว่า การพัฒนาชายแดนอีสานมีมายาวนานทั้งในยุคความตึงเครียดด้านการทหารและความมั่นคง และยุคการบูรณาการทางเศรษฐกิจ เห็นได้จากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานจำนวนมากในพื้นที่ตะเข็บชายแดน เช่น ถนน เขื่อน และอ่างเก็บน้ำเพื่อพัฒนาชายแดน การขยายจำนวนด่านชายแดนทั้งด้านสากลและด้านประเพณี การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ และการกำหนดพื้นที่ป่าและที่ดินเป็นของรัฐภายใต้ความมั่นคงและการรักษาอาณาเขตแดน เช่น การประกาศเขตอุทยาน และ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น ปัจจุบัน รัฐบาลเห็นว่าภาคอีสานตั้งอยู่ในพื้นที่ศูนย์กลางของอนุภูมิภาคุ่มแม่น้ำโขง ได้รับการพัฒนาโครงสร้างเศรษฐกิจเพื่อตอบสนองภาคเกษตรกร พร้อมกับภาคบริการและภาคการค้า เห็นได้จากการเติบโตของภาคการค้าและบริการ เฉลี่ยในระยะ 5 ปี

(ระหว่างปี พ.ศ. 2551-2556) มีมูลค่าที่สูงกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศ¹ อันเนื่องมาจากการค้าที่เชื่อมกับประเทศในลุ่มแม่น้ำโขง และภาคอุตสาหกรรม ยังเป็นการแปรรูปขั้นต้นเน้นการใช้แรงงานมากกว่า (สุริยา จันทรกระจ่าง, 2558) ดังนั้น รัฐจึงเชื่อว่าการพัฒนาอีสานและพื้นที่ชายแดนในภาคอีสานจะทำให้อีสานกลายเป็นประตูสู่ประเทศในภูมิภาคได้โดยสามารถเชื่อมโยงไปยังเวียดนามและจีนตอนใต้ได้ทั้งทางน้ำและทางบก รัฐบาลจึงสนับสนุนการก่อสร้างทั้งถนนและสะพานข้ามแม่น้ำโขงหลายแห่งเพื่อเชื่อมโยงกับลาวและเวียดนาม ขณะเดียวกันรัฐบาลได้ส่งเสริมการสร้างสนามบินพาณิชย์ 9 แห่ง รวมทั้งเปิดด่านชายแดนถาวร 15 แห่ง และมี 23 แห่งเป็นจุดผ่อนปรน ล่าสุดในปี 2560 รัฐบาลได้จัดทำแผนงานและโครงการพัฒนาโครงข่ายคมนาคมขนาดใหญ่ในภูมิภาคเพื่อเป็นจุดเชื่อมโยงการค้าชายแดนกับประเทศเพื่อนมากขึ้น และอยู่ระหว่างการดำเนินการ ได้แก่ รถไฟความเร็วสูง (กรุงเทพฯ-นครราชสีมา) รถไฟทางคู่ (ชุมทางถนนจิระ-ขอนแก่น) เชื่อมโยงกับทางหลวงพิเศษระหว่างเมือง (มอเตอร์เวย์บางปะอิน-นครราชสีมา) นอกจากนี้ รัฐบาลยังเห็นว่าภาคอีสานมีประสบการณ์การพัฒนารูปแบบของนิคมอุตสาหกรรมซึ่งถือว่ามีความคล้ายกันกับเขตเศรษฐกิจพิเศษมาบ้กอนหน้ันแล้ว เพราะมีการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมไปแล้วสองแห่งในพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา ดังนั้น รัฐจึงเห็นว่าภาคอีสานจึงมีความเหมาะสมที่จะพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษได้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561)

ในบทความนี้ผู้เขียนต้องการนำเสนอให้เห็นถึงบทบาทของรัฐในการสนับสนุนเสรีนิยมจากการทำหน้าที่เป็น “นายหน้าที่ดิน” โดยผู้เขียนใช้กรณีศึกษาเขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหาร ประเด็นนำเสนอ ประกอบด้วย เขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหารในฐานะจังหวัดชายแดนกับการแข่งขันข้ามพรมแดน เขตเศรษฐกิจพิเศษ

¹ ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา (2553-2557) มูลค่าการค้าชายแดนของไทย กับประเทศเพื่อนบ้านยังด้นทั้ง 4 ประเทศ มีการเติบโตอย่างต่อเนื่อง โดยมีมูลค่าเฉลี่ยต่อปีประมาณ 900,000 ล้านบาท และ มีแนวโน้มขยายตัวมากขึ้น โดยเฉพาะภายหลังการเปิดประชาคม เศรษฐกิจอาเซียนในสิ้นปี 2558 ปัจจุบันธุรกิจประเภท ศูนย์กระจายสินค้า และอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานจำนวนมากเริ่มสนใจไปลงทุนในพื้นที่ดังกล่าว เนื่องจากสามารถเข้าถึงแรงงานจำนวนมาก (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน, 2561)

ภายใต้บริบทเสรีนิยมใหม่ การเข้าถึงข้อมูล บริบทพื้นที่และพัฒนาการการใช้ประโยชน์จากที่ดินรัฐในฐานะ “นายหน้าที่ดิน” ในพื้นที่ยกเว้น อภิปรายผล สรุปผล และข้อเสนอแนะ

เขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหารในฐานะจังหวัดชายแดน กับการแข่งขันข้ามพรมแดน

มุกดาหารได้รับการประกาศเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษระยะที่ 1 ในปี พ.ศ. 2557 เนื่องจากคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ (กพน.) ได้เล็งเห็นโอกาสในการพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจชายแดนในจังหวัด จึงมีมติเห็นชอบ กำหนดขอบเขตพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจมุกดาหาร² เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2557 ครอบคลุมพื้นที่ 11 ตำบล 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอหว้านใหญ่ และ อำเภอดอนตาล เนื่องจากจังหวัดมุกดาหารมีเงื่อนไขที่คาดว่าจะพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษได้ดีหลายประการ ได้แก่ เป็นจังหวัดชายแดนที่มีการค้าผ่านแดนพุ่งสูงขึ้นต่อเนื่องจากปี 2556 จากมูลค่ารวมของการค้าชายแดนในปี 2556 จำนวน 75,373 ล้านบาท เป็น 94,301 ล้านบาท ในปี 2559 (ด้านศุลกากรจังหวัดมุกดาหาร อ้างใน อนรรตน์ ธรรมประจำจิต และคณะ, 2560: 40) มีเครื่องอำนวยความสะดวกที่ด่านสากลระหว่างไทยและลาว สะพานมิตรภาพแห่งที่ 2 (มุกดาหาร-สะหวันนะเขต) (ชนารักษ์มุกดาหาร, 2559) รวมทั้งตั้งอยู่ในทำเลปลายทางด้านตะวันออกสุดของประเทศไทยตามแนวระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก (East-West Economic Corridor : EWEC) ที่เชื่อมต่อกับพม่าผ่านขอนแก่นไปยังอำเภอแม่สอด จังหวัดตากไปยังพม่า และเชื่อมโยงกับเขตเศรษฐกิจพิเศษสวัน-เซโน เขตเศรษฐกิจพิเศษลาวบาว เชื่อมโยงกับเส้นทางหมายเลข 1 เข้าสู่ประเทศเวียดนามและสามารถเชื่อมโยงกับประเทศจีนได้แก่ เมืองจ่งฉั่ว นครหนานหนิง มลฑลกลวงสีจากประเทศเวียดนามได้ (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน, 2561)

² โดยให้จังหวัดมุกดาหารเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมเครื่องใช้ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ กิจการโลจิสติกส์ นิคมหรือเขตอุตสาหกรรม และกิจการเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยว ในเขตเศรษฐกิจพิเศษ (สุริยา จันทรกระจ่าง, 2558)

ในปี 2561 การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหารยังไม่สามารถเป็นไปได้ อย่างแท้จริงนับตั้งแต่ได้รับการประกาศเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2558 เนื่องจากความไม่พร้อมของการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษของมุกดาหารเมื่อเปรียบเทียบกับการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษสะหวันเซโน ในฝั่งประเทศ สปป.ลาว ที่มีการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษที่มั่นคงมายาวนานมากกว่าสิบปี ดังที่ ADB (2016) วิเคราะห์ว่า การพัฒนาในพื้นที่ชายแดนของประเทศลุ่มน้ำโขงเต็มไปด้วยการแข่งขัน มากกว่าการร่วมมือกัน เพราะทุกประเทศต่างยื่นข้อเสนอพิเศษด้านภาษี การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานภายในเขต และมีแรงงานราคาถูกรองรับกับทุนต่างชาติ เพื่อให้ประเทศตนได้เปรียบประเทศเพื่อนบ้านอยู่เสมอ

จากการสัมภาษณ์ส่วนจากราชการและภาคเอกชนเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาเขตเศรษฐกิจมุกดาหาร พบว่า มุกดาหารยังไม่สามารถดึงดูดนักลงทุนต่างชาติได้ เมื่อเปรียบเทียบกับเขตเศรษฐกิจพิเศษสะหวันเซโน ของ สปป. ลาว เพราะขาดความพร้อมด้านการคมนาคม พื้นที่มีศักยภาพต่ำ ขาดแรงงานจากต่างชาติ เช่น จากประเทศ สปป. ลาว เนื่องจากทางฝั่งประเทศลาวมีพื้นที่เขตเศรษฐกิจที่ดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2545 ทำให้มีความก้าวหน้ามากกว่าด้านมาตรการทางภาษีและแรงจูงใจต่อนักลงทุนต่างชาติ รวมทั้ง มีเสถียรภาพทางการเมือง และความสงบปลอดภัยในสังคมสูง การลงทุนของนักลงทุนต่างชาติมักเป็นการย้ายฐานการผลิตมายังแหล่งที่มีต้นทุนการผลิตต่ำกว่าประเทศตน (วัตถุดิบและแรงงาน) นักลงทุนต่างชาติยังสามารถใช้ประโยชน์จากสิทธิพิเศษ (GSP) ที่สปป.ลาว ได้รับในการส่งออกไปยังประเทศพัฒนาแล้วต่าง ๆ อาทิ สหภาพยุโรป สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น และประเทศอื่น ๆ โดยนักลงทุนต่างชาติสามารถลงทุนในกิจกรรมที่หลากหลายมาก ได้แก่ ธุรกิจการผลิตและการแปรรูป เช่น การผลิตสินค้าสำเร็จรูปเพื่อการส่งออก การผลิตชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ การประกอบชิ้นส่วนให้เป็นสินค้าสำเร็จรูป การแปรรูปสินค้านำเข้าเพื่อส่งขายต่อภายในหรือต่างประเทศ การแปรรูปสินค้าเกษตร การผลิตสินค้าหัตถกรรม โรงงานรับบรรจุหีบห่อสินค้าและผลิตภัณฑ์ ซึ่งผู้ลงทุนในเขตเศรษฐกิจพิเศษสะหวัน-เซโนได้รับสิทธิพิเศษมากมาย ที่สามารถมีแรงจูงใจให้กับนักลงทุนมากกว่ามาตรการของประเทศไทยรวมทั้งค่าจ้างแรงงานที่ถูกกว่า (ฐานเศรษฐกิจ, 2016)

นอกจากนี้ ประเทศ สปป.ลาว ยังยกเว้นภาษีกำไร (อากรกำไร) เป็นระยะเวลา 2-10 ปีนับตั้งแต่เริ่มมีผลกำไร หลังจากนั้นจึงจะเสียในอัตราร้อยละ 8-10 ตามปกติ และยกเว้นภาษีกำไรเป็นระยะเวลา 2-7 ปี หลังจากนั้นจึงจะเสียในอัตราร้อยละ 10-20 สำหรับนักลงทุนต่างชาติ และในอัตราร้อยละ 35 สำหรับนิติบุคคลลาว ส่วนการเสียภาษี รายได้ส่วนบุคคล (อากรรายได้ส่วนบุคคล) สำหรับคนต่างชาติเพียงอัตราร้อยละ 5 ซึ่งตามปกติคนต่างชาติเสียในอัตราร้อยละ 10 รวมทั้งได้รับการยกเว้นภาษีในการส่งออก และยกเว้นภาษีในการนำเข้าวัตถุดิบ เครื่องจักร อุปกรณ์ก่อสร้างและอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต ได้รับสัมปทานเช่าที่ดินมีระยะเวลานานสุดถึง 99 ปีและสามารถขอต่อสัมปทานได้ นอกจากนี้ หากเช่าที่ดินเกิน 30 ปี จะได้รับการยกเว้นค่าเช่าเป็นระยะเวลา 12 ปี เป็นต้น³

เขตเศรษฐกิจพิเศษภายใต้บริบทเสรีนิยมใหม่

เสรีนิยมใหม่มีได้เอื้อให้เอกชนทำงานโดยอิสระโดยปราศจากการแทรกแซงช่วยเหลือ และสนับสนุนจากรัฐ รัฐมักทำหน้าที่ในการขับเคลื่อนเพื่อตอบสนองให้ทุนดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพเป็นหลัก (Harvey, 2004) กรณีของเขตเศรษฐกิจพิเศษก็เช่นกัน จากการศึกษาค้นคว้าทั่วโลกพบว่า รัฐกลับเป็นกลไกในการจัดหาที่ดิน ควบคุมการใช้ที่ดิน กำหนดกฎเกณฑ์การใช้ที่ดินเป็นหลัก ซึ่งการสร้างพื้นที่ชายแดนให้เป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษผ่านกลไกเชิงนโยบาย กฎหมาย ระบบราชการ และงบประมาณ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า รัฐได้สร้างเงื่อนไขให้เกิดการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ ผ่านกระบวนการที่เรียกว่า “สภาวะยกเว้น” (State of exception) กล่าวคือ รัฐใช้อำนาจเหนือดินแดนและพื้นที่ สร้างนโยบาย กฎหมาย และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษให้มีความแตกต่างไปจากนโยบายเศรษฐกิจในพื้นที่อื่นของประเทศ โดยที่นโยบาย กฎหมายและระเบียบปฏิบัติดังกล่าวได้สร้าง

³ กงสุลใหญ่ แขวงสะหวันนะเขต (มปป.) อ้างใน <http://www.thaisavannakhet.com/savannakhet/th/data-service/sub-savannakhet/savannakhet/economic.php>

โอกาส ให้สิทธิ ให้ช้อยกเว้นสำคัญกับกลุ่มคนบางกลุ่มที่มีทุนมหาศาลอย่างเต็มที่ เช่น สิทธิด้านภาษีที่ดิน ค่าเช่า การเข้าถึงกำไร การเข้าถึงทรัพยากร และแรงงานราคาถูก เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันรัฐได้กีดกันกลุ่มคนอื่นที่ไม่มียานาจทางเศรษฐกิจออกไปจากประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่รัฐสร้างขึ้นมา (Ong, 2006) ซึ่ง Kadir (2018) ชี้ว่า เขตเศรษฐกิจพิเศษคือวาทกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นภายใต้การยกเว้น โดยที่รัฐยกเว้นไม่ต้องใช้กลไกหรือระเบียบกฎเกณฑ์การพัฒนาที่ปฏิบัติการในพื้นที่ เขตเศรษฐกิจพิเศษแต่ได้ใช้กลไกและวิธีการพิเศษในการจัดการที่ดินเพื่อรองรับการพัฒนาเศรษฐกิจ เช่น การใช้กฎหมายพิเศษ การกีดกันกลุ่มคนบางกลุ่ม และการรวมเข้ามาของกลุ่มคนบางกลุ่มออกจากที่ดิน

ยิ่งเขตเศรษฐกิจพิเศษขับเคลื่อนด้วยนโยบายเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมด้วยแล้ว ก็ยิ่งทำให้ที่ดินกลายเป็นเพียงเครื่องมือและปัจจัยการผลิตด้านเศรษฐกิจในระบบอุตสาหกรรม เพราะรัฐมองที่ดินเชิงการจัดการและเศรษฐกิจด้วยการใช้อำนาจทางการเมืองปกครองและกฎหมายเข้ามาจัดการที่ดินเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ โดยการเปิดโอกาสและสร้างเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยให้ภาคเอกชนหรือชนชั้นสูงเข้ามาจัดการได้ง่ายผ่านการเช่าเพื่อทำธุรกิจและหรือการเก็งกำไร (Land speculation) และที่ดินก็ถูกนำไปใช้ในกิจกรรมที่มุ่งสร้างผลกำไรต่อนักธุรกิจเป็นหลัก เช่น การนำที่ดินไปเช่า เก็งกำไร ปลอมกู้เพื่อสร้างดอกเบี้ยให้กับตนเอง (Levien, 2013) ดังนั้นเสรีนิยมใหม่จึงถูกนำมาใช้เพื่อสนับสนุนการพัฒนาภายใต้เงื่อนไขการจัดการพื้นที่ปิด (Enclosed space) ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะเอื้อให้กลุ่มทุนไม่กี่กลุ่ม พร้อม ๆ กับการพากลัทธิทรัพยากรไปจากคนส่วนใหญ่ ผ่านกระบวนการด้านภาษีและกฎหมาย โดยรัฐทำหน้าที่สนับสนุนกลุ่มทุน (Havey, 2004)

เขตเศรษฐกิจพิเศษจึงเป็นตัวอย่างเชิงรูปธรรมของการข่มขืนพื้นที่ และเวลาภายใต้แนวคิดเสรีนิยมใหม่ ที่เน้นการพัฒนาและวางแผนพื้นที่รูปแบบหนึ่ง ภายใต้แนวคิดสร้างขั้วการเจริญเติบโต (Growth poles) ของธนาคารโลก (World Bank, 2011) และธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย (Asian Development Bank) (ADB, 2015) ซึ่ง ธนาคารโลก (World Bank, 2014; Farole, 2011) มีนโยบายเกี่ยวกับ

การเติบโตพื้นที่เชิงกลยุทธ์ (Spatial growth strategies) และกระตุ้นการลงทุน และการแข่งขันกันทางเศรษฐกิจ ดังที่ Walsh (2015) เสนอว่า เขตเศรษฐกิจพิเศษ คือพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่มีขอบเขตที่ชัดเจน สามารถทำความเข้าใจจากมุมมองทางพื้นที่ และเวลาโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อกระตุ้นการลงทุนภายในประเทศโดยการสนับสนุน ให้สิทธิพิเศษด้านเงินทุนและแรงงานที่เหนือกว่าพื้นที่ปกติและตามกฎหมายทั่วไป ที่ใช้ในพื้นที่อื่น ในภูมิภาคแม่น้ำโขงนี้โดยเฉพาะที่ประเทศจีน ลาว กัมพูชา พม่า เขตเศรษฐกิจมีความประสบความสำเร็จค่อนข้างมากในเชิงปริมาณซึ่งส่งผลต่อการสร้าง กระบวนทัศน์โรงงานเอเชีย (Factory Asia Paradigm) แห่งการแข่งขันโดยเปรียบเทียบ ด้านแรงงานราคาถูก ต้นทุนต่ำ การผลิตทดแทนการนำเข้า และการส่งออก แต่ความสำเร็จ เหล่านี้ไม่ยั่งยืนและจำกัดจนนำมาสู่กับดักแห่งประเทศที่มีรายได้ปานกลาง เช่น ประเทศไทยที่ไม่สามารถสร้างนวัตกรรมใหม่ให้เกิดขึ้นเพื่อเพิ่มขีดความสามารถมากขึ้น อย่างไรก็ตาม Walsh (2015) ได้วิจารณ์ว่า เขตเศรษฐกิจพิเศษได้ทำให้ทรัพยากร กลายเป็นสินค้า เช่น ที่ดินและแรงงานจนเกิดผลกระทบทางสังคมและเปลี่ยนแปลง ความสัมพันธ์ทางสังคมจนต้องนำมาสู่การสร้างนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหา

การเข้าถึงข้อมูล

ข้อมูลในบทความนี้มาจากการใช้ระเบียบวิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ใน 7 หมู่บ้านที่ตั้งอยู่รอบเขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหารในเขตตำบลคำอาฮวน (จำนวน 1,080 ไร่) อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร ได้แก่ บ้านม่วงหัก บ้านนาคำน้อย บ้านกุดโง้ง บ้านปงเป้า บ้านนาถ่อน บ้านพรานอัน และบ้านคำเชื่อง ผู้วิจัยเลือกผู้ให้ ข้อมูลคนสำคัญ (Key informants) แบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) จากผู้หญิง จำนวน 30 คน และผู้ชายในพื้นที่ จำนวน 10 คน ซึ่งเป็นผู้มีความเข้าใจ และรับทราบข้อมูลเกี่ยวกับเขตเศรษฐกิจพิเศษ ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกและอภิปรายกลุ่มย่อย 3 ครั้ง นอกจากนี้ยังเก็บข้อมูลจาก ข้าราชการที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กลุ่มข้าราชการของรัฐบาลจากหน่วยงานระดับจังหวัดต่อไปนี้

คือ รองผู้ว่าราชการจังหวัด ธารักษ์จังหวัด อุตสาหกรรมจังหวัด ฝ่ายปกครองโยธาธิการ และจากภาคเอกชน ได้แก่ สมาหการค้ำจังหวัด และสภาอุตสาหกรรมจังหวัด นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ใช้การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมในการประชุมเกี่ยวกับการจัดการที่ดิน การเข้าไปในพื้นที่เลี้ยงวัวของชาวบ้านที่คาดว่าจะได้รับผลกระทบจากการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษซึ่งเลี้ยงวัวในพื้นที่ที่ถูกกำหนดให้เป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษและพื้นที่ทำมาหากินรอบ ๆ เขตเศรษฐกิจพิเศษ และผู้ช่วยนักวิจัยได้ร่วมสังเกตการณ์การจัดประชุมกับหน่วยงานในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการเวนคืนที่ดินและการชี้แจงเกี่ยวกับเขตเศรษฐกิจพิเศษรวมทั้งการนำเสนอรายงานวิจัยเบื้องต้นกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพื่อทราบความเห็นและรับฟังข้อเสนอรวมทั้งการเพิ่มเติมข้อมูล อีกทั้งได้ศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ ประกอบด้วย เอกสารจากทางราชการ ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ข้อมูลเกี่ยวกับเขตเศรษฐกิจพิเศษ ราชกิจจานุเบกษา ประกาศของสำนักนายกรัฐมนตรี รายงานของส่วนราชการ นอกจากนี้ นักวิจัยยังใช้ข้อมูลจากรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเขตเศรษฐกิจพิเศษทั้งในและต่างประเทศ หนังสือ บทความในวารสารและสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เพื่อช่วยเป็นบริบทและการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามในการเขียนรายงานให้สมบูรณ์มากที่สุด และผู้วิจัยได้ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ทั้งจากการสังเกต สัมภาษณ์ และการใช้เอกสารมือสอง และวิจัยวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ตามประเด็นหลัก (Themes)

บริบทพื้นที่และพัฒนาการการใช้ประโยชน์จากที่ดิน

ย้อนหลังไปเกือบราว ๆ ปี พ.ศ. 2400 พื้นที่พัฒนานิคมนหรือที่เรียกว่าพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษในปัจจุบันคือพื้นที่ดินทำกินเดิมของชาวบ้าน มีสภาพเป็นป่าโคกที่กว้างใหญ่ มีพื้นที่ราว 1,600 ไร่ ถูกใช้ประโยชน์จากชาวบ้านหลายหมู่บ้าน ตั้งแต่บ้านพรานอัน บ้านคำเขื่อง บ้านนาถ่อน บ้านกุดไธ้ บ้านม่วงหัก และบ้านนาคำน้อย การเข้าใช้ประโยชน์ในที่ดินแห่งนี้ ปรากฏในหลายรูปแบบ ได้แก่ พื้นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์

ทำนาทำไร่ และยังเป็นที่อยู่อาศัยชั่วคราว ในรูปแบบเถียงนา พื้นที่สำหรับการเก็บหาของป่าจำพวกเห็ดและหน่อไม้ และเป็นแหล่งจับสัตว์น้ำตามธรรมชาติ เนื่องจากมีหนองน้ำสาธารณะกระจายอยู่ในพื้นที่ทั้งสองแปลง (วันตา ซาธิพา. สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2560)

ในยุคการตั้งถิ่นฐาน การเข้าถึงและการครอบครองทรัพยากรของชาวบ้านเป็นไปอย่างอิสระ โดยเฉพาะการบุกเบิกถือครองที่ดิน ซึ่งจะมีการควบคุมภายใต้กฎเกณฑ์ซึ่งเป็นที่รู้โดยทั่วกันของชุมชน จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2516 ได้มีการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติดงบังอีซึ่งครอบคลุมพื้นที่บ้านพรานอัน (มูลนิธิชีวิตไทย, 2559) ในช่วงปลายทศวรรษ 2510 ถึงช่วงปี 2530 (ตรงกับช่วงปลายสงครามอินโดจีน) ในพื้นที่ชุมชนที่อยู่ติดเขตป่าหรือเขตภู กลายเป็นพื้นที่เคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ซึ่งมีความขัดแย้งอย่างตึงเครียดกับรัฐบาลกลางในภาคอีสาน ส่งผลให้ชุมชนในตำบลคำอาฮวน ตำบลมุก และตำบลโพนทรายได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ดังกล่าวด้วย รัฐส่งทหารเข้ามาสอดส่องความเคลื่อนไหวในพื้นที่ มีการเกณฑ์ชาวบ้านมาปรับภูมิทัศน์โดยการหักโค่นกอไผ่และต้นไม้ใหญ่ที่อยู่รอบ ๆ หมู่บ้าน ให้เปิดโล่งเพื่อง่ายต่อการเผาระวัง ดำเนินไปพร้อมกับการปรับปรุงขยายถนนทางเกวียนให้สามารถเดินทางได้สะดวกขึ้น การเปลี่ยนภูมิทัศน์จากป่าดงให้กลายเป็นพื้นที่โล่งกว้างและเชื่อมต่อผู้คนด้วยถนนลูกลังสายเล็ก ๆ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายด้านในชุมชนใน 3 ตำบลดังกล่าวอย่างมีนัยสำคัญทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ชาวบ้านได้บุกเบิกที่ป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจที่สามารถขายแลกเงินได้ เริ่มจากการปลูกปอ ในช่วงปลายทศวรรษ 2510 ตามด้วยการปลูกมันสำปะหลังและอ้อย ในช่วงกลางทศวรรษ 2520 ทำให้ชาวบ้านมีเงินจับจ่ายใช้สอย ส่งผลให้ชาวบ้านมีการขยายการปลูกพืชไร่เหล่านี้อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะมันสำปะหลังและอ้อยที่มีการผลิตัวอย่างเข้มข้นมากขึ้นจนถึงปัจจุบัน ส่งผลให้คุณภาพชีวิตเชิงเศรษฐกิจของชาวบ้านเปลี่ยนไป การสัญจรสะดวกมากขึ้น การเชื่อมต่อกับตัวอำเภอเป็นไปอย่างรวดเร็ว (วันตา ซาธิพา. สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2560)

ต่อมาในราว ๆ ปี 2535 รัฐได้ลื้อมรั้วที่ดินเพื่อจัดตั้งศูนย์วิจัยพืชไร่และสถานีพัฒนาอาหารสัตว์มุกดาหารชาวบ้านจำนวนหนึ่งจากหลายหมู่บ้านต้องสูญเสียที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยจากการลื้อมรั้ว นอกจากชาวบ้านพรานอันแล้ว ยังมีชาวบ้านในอีกหลายหมู่บ้านที่ต้องสูญเสียที่ดินทำกินในรูปแบบเดียวกันนี้อีกหลายครัวเรือน ได้แก่ บ้านนาถ่อน บ้านปงเป๋ บ้านกุดโง้ง บ้านม่วงหัก และบ้านนาคำน้อย รัฐไม่มีค่าชดเชยหรือค่าเวนคืนใด ๆ ให้กับชาวบ้าน เพราะที่ดินดังกล่าวไม่ได้มีเอกสารแสดงสิทธิ์ใดก่อนจะมีการเวนคืน จนนำมาสู่การประท้วงและรัฐได้ยอมจ้างชาวบ้านทำงานในศูนย์ราชการดังกล่าวเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในระดับหนึ่ง (วันตา ซาธิพา. สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2560)

ปัจจุบัน ชาวบ้านที่อาศัยในพื้นที่ชุมชนรอบพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหารในเขตตำบลคำอาฮวนมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับทรัพยากรที่ดินและมีการผลิตที่ตอบสนองต่อตลาดด้วยการทำการเกษตรเพื่อขายผสมผสานกับการเก็บหาอาหารและของป่าจากธรรมชาติพร้อมกันไป ชาวบ้านยังคงใช้ประโยชน์ที่ดินที่ประกาศเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ เป็นพื้นที่เลี้ยงวัว หาอาหารธรรมชาติ และแหล่งไม้ฟืนจากการสำรวจในปี 2561 พบว่า วิธีการดำรงชีพของชาวบ้านจำนวนมากกว่าร้อยละ 80 สัมพันธ์กับกิจกรรมการผลิตทางการเกษตร สำหรับพืชที่เพาะปลูกส่วนใหญ่ ได้แก่ ข้าว อ้อย มันสำปะหลัง ปอ ยางพารา พืชผักสมุนไพรและผักสวนครัวต่าง ๆ มีการเลี้ยงสัตว์ไว้เพื่อการบริโภคและจำหน่าย เช่น เป็ด ไก่ หมู วัว ควาย และปลา เป็นต้น เกือบทุกครัวเรือนที่ทำเกษตรจะปลูกข้าวเป็นพืชหลัก นอกจากการปลูกข้าว ครัวเรือนส่วนใหญ่มักยังมีการหมุนเวียนที่ดินเพื่อปลูกอ้อยและมันสำปะหลังตลอดรอบปี โดยพบว่ามีการจัดสรรที่ดินเพื่อให้สามารถปลูกอ้อยและมันสำปะหลังได้พร้อม ๆ กัน การย้ายถิ่นมีพอสมควรส่วนมากจะเป็นคนรุ่นใหม่ที่ทำงานนอกชุมชน และส่วนมากเป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง และชาวบ้านมีค่านิยมส่งบุตรหลานเรียนต่อระดับสูงขึ้นกว่าภาคบังคับเพื่อความก้าวหน้าในอาชีพและฐานะทางสังคม

รัฐในฐานะ “นายหน้าที่ดิน” ในพื้นที่ยกเว้น

รัฐกับการสร้าง “สภาวะยกเว้น”

มิเพียงตลาดและทุนเท่านั้นที่เป็นกลไกในการพัฒนาและส่งเสริมความเจริญเติบโตและการขยายตัวของเขตเศรษฐกิจพิเศษ รัฐคือผู้มีบทบาทสำคัญมากในการเตรียมการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษโดยการสร้าง “สภาวะยกเว้น” ให้กับพื้นที่ด้วยการกำหนดนโยบายและกลไกในการจัดการ ควบคุมแนวทางการบริหารจัดการอย่างมีอิสระที่แตกต่างไปจากนโยบายด้านเศรษฐกิจในพื้นที่อื่นของประเทศ เช่น การกำหนดรูปแบบการจัดการพื้นที่เฉพาะ กำหนดระเบียบด้านภาษีของสิทธิพิเศษและการลดหย่อนภาษี จัดหาพื้นที่และแรงงานราคาถูก และการเข้าถึงทรัพยากรได้ง่ายขึ้นของกลุ่มทุน เพื่อสร้างแรงจูงใจต่อนักลงทุน (Ong, 2006) ซึ่งสะท้อนจากนโยบายของรัฐบาลไทยที่สร้างข้อยกเว้นมากมายด้านการลงทุนของภาคเอกชน ดังที่ระบุในคู่มือการลงทุนในเขตเศรษฐกิจพิเศษของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (Board of Investment-BOI) ว่านักลงทุนที่เข้าไปลงทุนในเขตเศรษฐกิจพิเศษ นอกจากจะได้สิทธิ ประโยชน์ด้านภาษีอากรที่มากกว่าการประกอบธุรกิจหรือการลงทุนในพื้นที่ทั่วไปแล้ว ยังจะได้รับประโยชน์จากการใช้แรงงานต่างด้าวที่จะสามารถเข้ามาทำงานในโครงการได้ นอกจากนี้ รัฐบาลยังมีนโยบายและมาตรการสนับสนุนอื่น ๆ เช่น การพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐาน การสร้างระบบสาธารณูปโภค ที่จำเป็นเพื่อรองรับการลงทุน การจัดหาพื้นที่ให้เช่า รวมถึงการตั้งศูนย์บริการเบ็ดเสร็จแบบครบวงจรเพื่ออำนวยความสะดวก แก่นักลงทุนในที่เดียวกันที่เรียกว่า “One Stop Service หรือ OSS” รวมทั้งเอกชนได้รับสิทธิพิเศษตามประกาศคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนที่ 7/2560 โดยยกเว้นภาษีเงินได้นิติบุคคลสูงสุด 8 ปี (จำกัดวงเงินไม่เกินร้อยละ 100) และลดหย่อนภาษีเงินได้นิติบุคคลร้อยละ 50 เพิ่มอีก 5 ปี กรณีเป็นกิจการเป้าหมายหักค่าขนส่ง ไฟฟ้า ประปา 2 เท่า เป็นระยะเวลา 10 ปี รัฐจะหักค่าติดตั้งหรือก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกได้ ร้อยละ 25 ของเงินลงทุน นอกเหนือจากการหักค่าเสื่อมราคาตามปกติ ยกเว้นอาคารเข้าเครื่องจักร อาคารเข้าวัตถุดิบที่ใช้ผลิตเพื่อ

ส่งออกอนุญาตให้ใช้แรงงานต่างด้าวไร้ฝีมือ รวมถึง สิทธิประโยชน์อื่น ๆ ที่ไม่ใช่ภาษีอากร เช่น การถือครองที่ดิน การนำช่างฝีมือต่างด้าวมาทำงาน เป็นต้น (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน, 2561)

พร้อมกันนี้รัฐได้ทำหน้าที่จัดหาที่ดินให้เอกชนโดยการอำนวยความสะดวกให้กับเอกชนอย่างชัดเจน ดังที่ปรากฏในเอกสารประกอบการสัมมนาเนื่องในโอกาสครบรอบ 47 ปี การก่อตั้งสำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ธนาคารแห่งประเทศไทย นายสุริยา จันทร์กระจ่าง⁴ (2558) ระบุว่า รัฐบาลได้อำนวยความสะดวกการจัดหาที่ดินเพื่อใช้ประโยชน์ในเขตเศรษฐกิจพิเศษ โดยให้หน่วยงานภาครัฐ หรือเอกชน หรือการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยเช่า รัฐบาลได้จัดหาที่ดินของรัฐสำหรับใช้ประโยชน์ในเขตเศรษฐกิจพิเศษ เพื่อแก้ปัญหาราคาที่ดินที่เพิ่มสูงขึ้นจากการเก็งกำไรที่ดิน ที่ดินของรัฐบางส่วนใน 6 เขตเศรษฐกิจพิเศษ ได้แก่ ตาก สระแก้ว ตราด มุกดาหาร สงขลา และหนองคาย ได้ถูกเพิกถอนสภาพและโอนมาเป็นกรรมสิทธิ์ของกรมธนารักษ์เพื่อบริหารจัดการให้เช่า กรมธนารักษ์เป็นผู้กำหนดหลักเกณฑ์การเช่า และอยู่ระหว่างพิจารณาอัตราค่าเช่าที่เหมาะสมต่อไป ซึ่ง Levien (2013) เห็นว่าการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษกรณีประเทศอินเดีย ที่มีรัฐสนับสนุนดังกล่าว ทำให้ “รัฐกลายเป็นนายหน้าที่ดิน” (Land broker state) ทำหน้าที่จัดหาที่ดินราคาถูกหรือที่ดินรกร้างว่างเปล่าและที่ดินที่เป็นสาธารณะที่คนชนบทหรือชาวนาจำนวนมากใช้ประโยชน์มาก่อน แล้วนำมาจัดสรรปันส่วนให้กับนายทุนพร้อม ๆ กับยื่นข้อเสนอพิเศษต่าง ๆ ที่ลดต้นทุนของกลุ่มนายทุนและเปิดโอกาสให้ทำงานอย่างอิสระผ่านกระบวนการพหุภาคีผ่านนโยบายและกฎหมายเช่นที่ปรากฏในประเทศอินเดีย ซึ่งท้ายที่สุดนำมาสู่สงครามที่ดินระหว่างชาวนา นายทุน และรัฐ เนื่องจากรัฐบาลอินเดียต้องการที่ดินนำมาพัฒนาเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษประมาณ 35 เปอร์เซ็นต์ และต่อมามากถึง 50 เปอร์เซ็นต์ (Levien, 2012: 194)

⁴ นายสุริยา จันทร์กระจ่าง เป็นที่ปรึกษาด้านนโยบายและแผนงาน สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

กระบวนการเป็น “นายหน้าที่ดิน”

ในฐานะ “นายหน้าที่ดิน” รัฐบาลใช้กระบวนการคัดเลือก และได้มาซึ่ง “พื้นที่พัฒนานิคม” (พื้นที่เศรษฐกิจพิเศษ) ผ่านกลไกด้านนโยบาย กฎหมาย และระบบราชการโดยมอบหมายให้หน่วยงานในพื้นที่ในการรับคำสั่งและปฏิบัติการ เพื่อเอื้ออำนวยความสะดวกให้เอกชนเข้ามาลงทุน รวมทั้งการใช้อำนาจเชิงนโยบาย ด้านพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เป็นกระบวนการสำคัญเพื่อตอบสนองการเป็น นายหน้าที่ดิน กล่าวคือรัฐบาลประกาศนโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษ ซึ่งทั้งหมด อยู่ในจังหวัดชายแดน⁵ โดยการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ชายแดน พื้นที่ข้ามแดน และความร่วมมือกันระหว่างประเทศด้านการค้า การลงทุน โครงสร้างพื้นฐาน และแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้าน อีกทั้งต้องการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ ชายแดนในฐานะพื้นที่เศรษฐกิจใหม่ ๆ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ, 2561) โดยกำหนดให้เป็นพื้นที่เพื่อพัฒนาอุตสาหกรรม การพาณิชย์ การท่องเที่ยว หรือการอื่นที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดการหรือส่งเสริม ให้เกิดเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ และหมายรวมถึงพื้นที่ของนิคมอุตสาหกรรม ตามกฎหมายว่าด้วยการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยที่อยู่ภายในเขตพัฒนา เศรษฐกิจพิเศษ

ต่อมา รัฐบาลใช้มาตรการทางกฎหมายโดยประกาศใช้กฎหมายพิเศษ มาตรา 44 แต่งตั้งคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ (กนพ.) ประชุม ครั้งที่ 1/2557 วันที่ 15 กรกฎาคม 2557 มีมติเห็นชอบให้จังหวัดมุกดาหารพัฒนาเป็น เขตเศรษฐกิจพิเศษ และแต่งตั้งคณะกรรมการและคณะทำงานจัดตั้งเขตพัฒนา เศรษฐกิจพิเศษมุกดาหารเพื่อขับเคลื่อนเขตพัฒนาให้เป็นรูปธรรมตามแนวทาง ของคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ (กพน.) ภายหลังการประกาศ

⁵ นโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษได้รับการประกาศตั้งแต่ปี พ.ศ.2558 ล้วนตั้งในพื้นที่จังหวัดชายแดน ทั้งหมด ได้แก่ ตาก สระแก้ว ตรัง มุกดาหาร และสงขลา และขยายออกไปยังจังหวัดชายแดนอื่น ทั้งประเทศอีก 5 จังหวัดในระยะที่สอง ได้แก่ นครราชสีมา นครพนม เชียงราย กาญจนบุรี และหนองคาย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559)

จัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหารตามคำสั่งของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) คำสั่งเลขที่ 72/2557 ลงวันที่ 19 มิถุนายน 2557 ได้มีการกำหนดพื้นที่สำหรับประกาศ 2 ประเภท คือ 1) พื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดมุกดาหาร ซึ่งได้มีการกำหนดให้พื้นที่ 11 ตำบลของ 3 อำเภอริมชายแดนแม่น้ำโขงของจังหวัดมุกดาหาร ประกอบด้วย อำเภอเมืองมุกดาหาร อำเภอหว้านใหญ่ และอำเภอดอนตาล รวมพื้นที่ 361,524 ไร่ เป็นขอบเขตพื้นที่เขตเศรษฐกิจมุกดาหาร และ 2) เขตพื้นที่พัฒนาเขตนิคมอุตสาหกรรม หรือเรียกว่า “พื้นที่พัฒนานิคม” จำนวน 1,080 ไร่ หรือร้อยละ 0.30 บริเวณศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรมุกดาหาร และสถานีพัฒนาอาหารสัตว์มุกดาหาร ตั้งอยู่ในหมู่บ้านในพื้นที่ตำบลคำอาฮวน การประกาศเขตเศรษฐกิจในพื้นที่นี้ รัฐได้เยียวยาเกษตรกรที่เคยใช้พื้นที่ทำนาในเขตดังกล่าวจำนวนรวม 5 ราย ด้วยจำนวนเพียง 880,000 บาท และให้ศูนย์วิจัยที่ดินให้กับกรมธนารักษ์เพื่อเปิดให้เอกชนมาลงทุนในพื้นที่ดังกล่าว (ธนารักษ์มุกดาหาร, 2559)⁶

นอกจากนี้ รัฐได้กำหนดให้ส่วนราชการทำหน้าที่เข้ามาบริหารจัดการที่ดิน โดยทำหน้าที่จัดหาที่ดินเพื่อนำมาพัฒนาเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ โดยการตั้งคณะกรรมการนโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษ (กพน.) ดังที่กล่าวมาแล้ว และคณะกรรมการดังกล่าวได้มีมติเห็นชอบ เมื่อวันที่ 16 มีนาคม 2558 ให้ใช้ศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรมุกดาหารแห่งที่ 2 (“ศูนย์พืชไร่” ตามที่ชาวบ้านเรียก) และสถานีพืชอาหารสัตว์มุกดาหารแห่งที่ 2 (“สวนหญ้า” ตามที่ชาวบ้านเรียก) รวมเนื้อที่ประมาณ 1,080 ไร่

⁶ ในเขตพื้นที่อำเภอเมืองมุกดาหาร 5 ตำบล คือ ได้แก่ ต.ศรีบุญเรือง ต.มุกดาหาร ต.บางทรายใหญ่ ต.คำอาฮวน ต.นาสีนุ่น อำเภอดอนตาล 2 ตำบล ได้แก่ ต.ดอนตาล ต.โพธิ์ไทร และ อ.หว้านใหญ่ 4 ตำบล ได้แก่ ต.หว้านใหญ่ ต.บงขาม ต.บางทรายน้อย ต.ชะโนด โดยพื้นที่ซึ่งประกาศเป็นเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ ระบุว่า ประกอบด้วยพื้นที่ประเภทต่าง ๆ ดังนี้ (ราชกิจจานุเบกษา, 2516)

- 1) พื้นที่สาธารณะ 11,023 ไร่
- 2) พื้นที่ราชพัสดุ 11,422 ไร่
- 3) พื้นที่ สปก. 33,950 ไร่
- 4) พื้นที่อุทยานแห่งชาติป่าสงวนฯ 50,350 ไร่
- 5) พื้นที่เขตนิคมสหกรณ์ 28,170 ไร่
- 6) พื้นที่เอกสารสิทธิ์ 226,609 ไร่

ในเขตตำบลคำอาฮวน อำเภอเมืองมุกดาหาร เพื่อจะให้เอกชนเข้าลงทุนในระยะแรก โดยมิว่าตลุประสงค์สำคัญของการประกาศเขตพื้นที่พัฒนานิคม เพื่อลดปัญหาที่ดิน ฟุ้งสูงขึ้นเกินกว่าที่จะลงทุน สืบเนื่องจากหลังการประกาศจัดตั้งพื้นที่เขตเศรษฐกิจ พิเศษจังหวัดมุกดาหาร ส่งผลให้ที่ดินใน 3 อำเภอพุ่งสูงขึ้นกว่าเดิมร้อยละ 30 และมีแนวโน้มพุ่งขึ้น ซึ่งส่งผลให้นักลงทุนไม่สามารถซื้อที่ดินได้โดยเฉพาะที่ดิน แปลงใหญ่

ดังนั้น จึงมีคำสั่งหัวหน้า คสช. ที่ 17/2558 ลงวันที่ 15 พฤษภาคม 2558 โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการความสงบแห่งชาติอาศัยอำนาจตามความในมาตรา 44 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2557 เรื่อง การจัดหาที่ดินเพื่อใช้ประโยชน์ในเขตเศรษฐกิจพิเศษ โดยกำหนดให้เพิกถอนที่ดิน ประเภทต่าง ๆ ในพื้นที่ประกาศเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษตกเป็นที่ราชพัสดุ เพื่อแก้ไข ปัญหาราคาที่ดินเอกชนที่เพิ่มสูงขึ้น ซึ่งทำให้รัฐไม่สามารถจัดซื้อหรือเวนคืนมา ดำเนินการได้ ดังนั้นรัฐจึงได้จัดหาที่ดินของรัฐแทน (สุรสม กฤษณะจุฑะ และ ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ, 2561)

การใช้กลยุทธ์ “การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน” คือกลไกสำคัญของการเป็น นายหน้าที่ดินของรัฐเช่นกัน กล่าวคือรัฐทำหน้าที่เป็นผู้สร้างการพัฒนาโดยการเพิ่ม ขอบข่ายของประโยชน์สาธารณะด้วยการทำให้เห็นว่าการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ในเขตเศรษฐกิจพิเศษโดยใช้ที่ดินของชาวบ้านและเวนคืนค่าที่ดินให้กับชาวบ้าน จะก่อให้เกิดประโยชน์สาธารณะ กรณีเขตเศรษฐกิจพิเศษตำบลคำอาฮวน ซึ่งพบว่า รัฐบาลได้กำหนดนโยบายและแผนงานการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญ ได้แก่ การสร้างถนนสี่เลนและการสร้างรางรถไฟรางคู่ โดยมอบให้ส่วนราชการในจังหวัด ที่ได้รับมอบหมายเกี่ยวกับการจัดหาที่ดินเพื่อพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษและบริษัท ที่ปรึกษา มีบทบาทในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพิเศษในพื้นที่ตามบทบาทหน้าที่ เช่น การจัดการเรื่องการเวนคืนที่ดิน ได้แก่ กรมทางหลวงได้ปฏิบัติการในพื้นที่ทันที ซึ่งเห็นได้จากในปลายเดือนกันยายน ปี พ.ศ. 2557 ที่ชาวบ้านคำเอื้องที่ถือครองที่ดิน สปก. ได้รวมกันยื่นคำร้องไปยังสำนักงานยุติธรรมจังหวัดมุกดาหารเป็นตัวแทน

ในการสอบถามค่าชดเชยหรือค่าเวนคืนที่ดินจากโครงการรถไฟดังกล่าวจากการรถไฟแห่งประเทศไทย (รฟท.) โดยทาง รฟท. ได้หนังสือชี้แจงกลับมาเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2557 โดยอ้างถึง “พรบ.ว่าด้วยการเวนคืนอสังหาริมทรัพย์ พ.ศ. 2530” ระบุว่า “ที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์เป็น ส.ป.ก.4-01 นั้น จะไม่ได้รับค่าชดเชยค่าที่ดิน แต่จะชดเชยด้านอื่นเท่าเทียมกับที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์ เช่น น.ส.3 และ น.ส.3ก เป็นต้น เช่น ค่าชดเชยสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ได้แก่ อาคาร สิ่งก่อสร้าง ไม้ผล ไม้ยืนต้น ในที่ดินนั้น ๆ แทน” และจะมีการตั้งคณะกรรมการร่วมระหว่าง กฟท. ผู้แทนกรมที่ดิน ตัวแทนภาครัฐ ท้องถิ่นเพื่อทำหน้าที่กำหนดราคาเบื้องต้นภายใน 30 วันนับตั้งแต่วันสำรวจแล้วเสร็จ (การรถไฟแห่งประเทศไทย, 2557) ซึ่งโครงการพัฒนาถนนสี่เลนและรถไฟรางคู่จะทำให้มีการเวนคืนที่ดินของชาวบ้าน ได้แก่

1) โครงการก่อสร้างรถไฟรางคู่เส้นทางบ้านไผ่-นครพนม ซึ่งจะตัดผ่านตำบลคำอาฮวน รวมทั้งบ้านคำเชียงเป็นระยะทาง 12.4 กิโลเมตร จากการสำรวจเบื้องต้นพบว่ามียี่สิบที่ดินที่ถือครองในรูป สปก.จะถูกเวนคืน จำนวน 81 ราย คิดเป็นพื้นที่ประมาณ 319 ไร่ 1 งาน 54 ตารางวา แยกเป็นบ้านคำเชียงจำนวน 24 ราย จำนวน 24 แปลง รวมพื้นที่ประมาณ 109 ไร่ 2 งาน 48 ตารางกิโลเมตร

2) โครงการขยายถนนสี่เลนส์เพื่อรองรับการคมนาคมขนส่งไปยังพื้นที่พัฒนา แม้ว่าโครงการที่ 2 จะยังไม่ได้เริ่มดำเนินการและเสนอแผนงบประมาณ แต่มีการออกสำรวจของเจ้าหน้าที่รัฐระดับท้องถิ่น โครงการนี้อาจทำให้เกิดการเวนคืนที่ดินฝั่งขวาของถนนทางหลวงชนบทหมายเลข 3019 ซึ่งเป็นที่ตั้งบ้านเรือนและที่ทำกินของชาวบ้านคำเชียงและบ้านพรานอันรวมเป็นจำนวนมากกว่า 20 ครัวเรือน

ขณะนี้โครงการดังกล่าวได้ดำเนินการสำรวจออกแบบไปแล้วเมื่อปี 2559 โดยกรมทางหลวงชนบทได้ว่าจ้างบริษัท พีทีอี เอ็นจิเนียริ่ง คอนซัลแตนท์ จำกัด ดำเนินโครงการสำรวจและออกแบบ รวมทั้งการจัดประชุมรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนและผู้เกี่ยวข้อง 3 ครั้ง โดยครั้งแรกเป็นการแจ้งรายละเอียดโครงการเมื่อวันที่ 21 ธันวาคม 2560 ครั้งที่สองเป็นการประชุมกลุ่มย่อยเฉพาะกลุ่มประชาชน ผู้นำและหน่วยงานในพื้นที่ตามแนวถนน เมื่อวันที่ 25 มกราคม 2561 และครั้งที่สาม

เป็นการสรุปและนำเสนอความก้าวหน้าผลการคัดเลือกรูปแบบ/แนวทางเลือกถนนโครงการ ซึ่งจัดไปเมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2561 ณ เทศบาลตำบลคำอาฮวน (ข้อมูลภาคสนาม, 2561)

สำหรับการประชุมครั้งที่ 2 ซึ่งบริษัทที่ปรึกษาแจ้งว่าเป็นการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน ผู้นำ และหน่วยงานในพื้นที่ตามแนวสายทางถนนนั้น จากการสังเกตการณ์ของผู้วิจัยซึ่งได้เข้าร่วมประชุมด้วยนั้น พบว่า ไม่ได้มีการเปิดรับฟังความคิดเห็นของประชาชนอย่างเท่าเทียมและทั่วถึง แม้จะมีการแจกแบบสอบถามให้ประชาชนกรอกเลือกแนวทางถนนที่บริษัทได้ทำการสำรวจ แต่ในการชี้แจงรายละเอียดไม่ว่าจะโดยการพูดหน้าเวทีและการชี้แจงผ่านป้ายไวนิลซึ่งถูกนำมาติดไว้ในที่ประชุม กลับเป็นการชี้้นำให้ประชาชนเห็นด้วยกับทางเลือกที่บริษัทได้สรุปมาแล้วว่ามีความคุ้มค่ามากที่สุด ในขณะที่ชาวบ้านผู้ที่จะต้องสูญเสียที่ดินจากการก่อสร้างจำนวนประมาณ เกือบ 100 คน ยังไม่รู้แน่ชัดว่าตนเองและครอบครัวจะได้รับผลกระทบมากน้อยแค่ไหนและสมควรที่จะเลือกเส้นทางไหนมากที่สุด (ข้อมูลภาคสนาม, 2561)

ด้วยข้อมูลที่ไม่ชัดเจนและความสับสนที่เกิดขึ้น ส่งผลต่อการแสดงความคิดเห็นของชาวบ้าน ทั้งโดยการแสดงความคิดเห็นหน้าเวทีซึ่งปรากฏว่ามีชาวบ้านเพียงไม่ถึงห้าคนเท่านั้นที่กล้าออกไปจับไมค์พูด ในขณะที่การกรอกแบบสอบถามเลือกเส้นทางถนนที่เหมาะสมนั้นเป็นไปอย่างสับสน เพราะชาวบ้านบางคนไม่รู้จะกรอกและตอบแบบสอบถามอย่างไร เนื่องจากอ่านหนังสือไม่ออกหรือไม่คล่อง หรือ บางคนอ่านออกแต่เขียนไม่ถนัด ในขณะที่อีกหลายคนไม่ได้สนใจกรอกแบบสอบถามดังกล่าวและไม่ใคร่ที่จะสามารถทราบได้ว่าการเลือกเส้นทางของตัวเองในแบบสอบถามนั้นจะเป็นที่รับรู้หรือมีผลต่อการตัดสินใจเลือกเส้นทางถนนมากน้อยเพียงใด สำหรับการประชุมครั้งที่ 3 ซึ่งเป็นการสรุปผลการคัดเลือกแนวสายทางถนนที่เหมาะสมให้ประชาชน ผู้นำชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้รับฟัง โดยผลการคัดเลือกมาจากการตั้งหลักเกณฑ์การคัดเลือก และบริษัทที่ปรึกษาได้ทำการศึกษาถึงความเหมาะสมของแนวเส้นทางต่าง ๆ ตามหลักเกณฑ์ที่บริษัทตั้งขึ้นมาเอง ซึ่งประกอบด้วยหลักเกณฑ์ใหญ่ ๆ 3 ด้าน คือ 1) ด้านวิศวกรรมและจราจรขนส่ง 2) ด้านเศรษฐกิจและการลงทุน

3) ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม แล้วให้คะแนนความเหมาะสมตามหลักเกณฑ์ดังกล่าว การพิจารณาเอกสารที่บริษัทที่ปรึกษาแจกให้กับประชาชนเพื่อชี้แจง ผลการพิจารณาเปรียบเทียบแนวเส้นทางต่าง ๆ พบว่า เป็นการสรุปผลตามการศึกษาของบริษัท ไม่ได้มาจากการรวบรวมการรับฟังหรือการให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็น อย่างเท่าเทียมและทั่วถึงมาตั้งแต่ต้นแล้ว ซึ่งแนวเส้นทางที่ได้รับการคัดเลือกนั้น คือ “แนวทางเลือกที่ 2” โดยมีเส้นทางตั้งที่บ้านคำอาฮวน - บ้านแสงอรุณ - บ้านคำเชียง - บ้านพรานอ้น - บ้านนาถ่อน - บ้านปงเป้า - บ้านโนนทราย ตัดผ่าน ที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย รวม 339.57 ไร่ ซึ่งเป็นขนาดพื้นที่สูญเสียที่ไม่ต่าง จากแนวทางเลือกอื่นมากนัก แต่ที่แตกต่างคือ แนวทางเลือกที่ 2 จะตัดผ่าน ที่ดินประเภท สปก.4-01 มากที่สุด ส่งผลให้ “แนวทางเลือกที่ 2” มีค่าก่อสร้างน้อยที่สุด มีค่าเวนคืนที่ดิน/ค่าทดแทนที่ดินน้อยที่สุด และมีค่าทดแทน/ชดเชยทรัพย์สิน น้อยที่สุด ดังภาพเอกสารสรุปการคัดเลือกเส้นทางถนน (การรถไฟแห่งประเทศไทย, 2557)

จากการสอบถามพูดคุยกับชาวบ้านจากหลายหมู่บ้านที่เข้าประชุมในครั้งนี้ ซึ่งเกือบทั้งหมดเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ พบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้ ต้องการถนนสี่เลนซึ่งก่อผลกระทบให้กับพวกเขา ทำให้พวกเขาต้องเสียที่ดินทำกิน และที่อยู่อาศัย ทำให้วิถีชีวิตของพวกเขาต้องเปลี่ยนแปลงไป ในขณะที่หลายคน ยังไม่เข้าใจถึงผลกระทบที่ตัวเองจะได้รับอย่างชัดเจนจากแนวเส้นทางต่าง ๆ แต่ก็ไม่ได้ มีการทักท้วงหรือคัดค้านแต่อย่างใด ทำให้เห็นถึงความขัดแย้งในการสรุปผลการคัดเลือก ของบริษัท ในข้อที่ผ่านมาที่ระบุถึงการยอมรับถนนโครงการของประชาชนในพื้นที่” ซึ่งบริษัทได้แสดงในเอกสารสรุปการเปรียบเทียบแนวสายทางเลือกโครงการ

อภิปรายและสรุปผล

การศึกษานี้พบว่า ที่ดินเป็นเครื่องมือแห่งการสะสมทุนทางเศรษฐกิจ และสังคมของชาวบ้าน กล่าวคือ ที่ดินสร้างรายได้ สะสมทุนและกำไรให้กับเจ้าของ

การมีสิทธิในที่ดินทำให้ชาวนาหรือเกษตรกรสร้างความมั่นคงและมั่นใจในสิทธิ และในการจัดการที่ดินเพื่อส่งสมทุนในระยะยาว แต่รัฐกลับมิได้สนับสนุนให้ชาวบ้าน ครอบครองที่ดิน ในทางตรงข้าม รัฐกลับทำหน้าที่ “นายหน้าค้า” ที่ดินเสียเอง โดยการจัดหา ที่ดิน เพื่อรองรับการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษอุตสาหกรรมโดยกำหนดมาตรการ การเวนคืนที่ดินที่เสนอราคาที่ไม่เป็นธรรมและไม่มีข้อมูลที่แน่ชัดให้กับชุมชน นอกจากนี้รัฐบาลทำหน้าที่ผู้กำหนดนโยบายเรื่องเขตเศรษฐกิจพิเศษมองที่ดิน เชิงการจัดการและเศรษฐศาสตร์โดยการใช้อำนาจทางการปกครองและกฎหมาย เข้ามาจัดการที่ดินเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจทั้งต่อสาธารณะโดยการเปิดโอกาส และสร้างเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยให้ภาคเอกชนหรือชนชั้นนายทุนเข้ามาจัดการได้โดยง่าย ผ่านการเช่าเพื่อทำธุรกิจและหรือการเก็งกำไร ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Levien (2013) ที่ศึกษาเขตเศรษฐกิจพิเศษในประเทศอินเดียจากมุมมองของเศรษฐศาสตร์ การเมืองชี้ว่าภายใต้เศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ เขตเศรษฐกิจพิเศษ ดำเนินผ่าน การสนับสนุนของรัฐอย่างเข้มแข็งโดยรัฐมักทำหน้าที่เป็นเสมือน “นายหน้าที่ดิน” โดยการหาที่ดินราคาถูกให้เอกชนเช่าเพื่อเก็งกำไรหรือไม่ก็ลงทุนทำอุตสาหกรรม ด้วยแรงงานราคาถูก ซึ่งการอ้างการพัฒนาและประโยชน์สาธารณะ สะท้อนการพวกลิทธิ ที่ดินและไม่ก่อให้เกิดการพัฒนาเพราะรัฐทำหน้าที่ควบคุมการใช้ที่ดินจำนวนมาก โดยการพรก่าวการใช้ที่ดินดังกล่าวเพื่อประโยชน์สาธารณะแต่ในความเป็นจริงการอ้าง ดังกล่าวคือการอำพรางตัวของเสรีนิยมใหม่โดยให้รัฐเป็นเครื่องมือ (Levien, 2012: 941)

Levien (2012) กล่าวว่า การเข้ามาจัดหาที่ดินของรัฐมักมีลักษณะเป็น การพวกลที่ดินจากท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมและอื่น ๆ มิใช่กระบวนการ ที่เกิดขึ้นใหม่แต่เป็นกระบวนการที่ยาวนานสะสมเรื่อยมาผ่านนโยบายของรัฐในห้วงเวลา และการเมืองที่ซับซ้อนเป็นระยะ ๆ เช่น กรณีของอินเดีย ที่กระบวนการของอาณานิคม อังกฤษและกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจเสรีนิยมในยุคปัจจุบันทำให้ที่ดินถูกจัดการ โดยภาครัฐและเอกชนมากกว่าให้สิทธิแก่คนท้องถิ่นและกำหนดขอบเขตการจัดการ ที่ดินชัดเจนจนคนท้องถิ่นมิสามารถเข้าถึงการใช้ประโยชน์ในที่ดินได้อีกต่อไปทำให้ ผู้หญิงแบกภาระที่เพิ่มขึ้นในการทำงานบ้านและพื้นที่ทางเศรษฐกิจ และขาดอำนาจ ในการตัดสินใจและได้รับการปรึกษาหารือเกี่ยวกับการพัฒนา

การจัดการที่ดินที่กำกับโดยนโยบายการพัฒนาพื้นที่ตามแนวคิดเขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหาร รัฐเล็งเห็นความเหมาะสมทางด้านภูมิศาสตร์ ความพร้อมของเครื่องอำนวยความสะดวกที่มีอยู่แล้วจากการพัฒนาของชายแดน เช่น โครงสร้างพื้นฐานเกี่ยวกับการข้ามแดน ความเฟื่องฟูของตลาดชายแดนและตลาดการค้าชายแดน และคาดการณ์ว่าจะมีแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านเพื่อดึงดูดการลงทุนจากต่างชาติด้วยการให้สิทธิพิเศษด้านภาษีและการมีเครื่องอำนวยความสะดวกทางการค้าในพื้นที่ชายแดน (เชิด ไกรนรา, 2555) จะทำให้ชายแดนเป็นพื้นที่ของการลงทุนและเป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจเนื่องจากเป็นจุดตัดและเชื่อมกันของผู้คน สินค้า และเทคโนโลยีเพื่อผลประโยชน์ทางการค้าในรูปแบบต่าง ๆ (ยศ สันตสมบัติ, 2555: 15) และเป็นพื้นที่ยกเว้นเพื่อการลงทุนของเอกชนด้วยการอำนวยความสะดวกของรัฐ (Ong, 2006) ซึ่งชายแดนเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยทรัพยากรทางเศรษฐกิจและทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสนองตอบต่อการลงทุนและสร้างประโยชน์ทางธุรกิจอย่างยิ่งในปัจจุบัน (Eilenberg, 2014) ซึ่งผลการศึกษานี้สะท้อนได้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจชายแดนโดยยกระดับพื้นที่ให้เป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหารเป็นการพัฒนาแบบทางลัดด้วยการย่อระยะการพัฒนาให้เร็วขึ้น ดังที่ Harvey (2004: 64-65) เสนอว่า การข่มขืนพื้นที่และเวลา เป็นกระบวนการที่เน้นการเคลื่อนย้ายทุนมายังพื้นที่ล้าหลังเพื่อแก้ไขปัญหาความด้อยพัฒนาในพื้นที่ดังกล่าวด้วยการสร้างงานและสร้างทุนผ่านกระบวนการแสวงหาพื้นที่การลงทุนใหม่ ๆ เพื่อให้ทุนเกิดการหมุนเวียนด้วยการร่นระยะเวลาการลงทุนให้รวดเร็วขึ้น ซึ่งรัฐต้องสร้างเงื่อนไขและสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยเพื่อรองรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้รวดเร็วขึ้น

ผลการศึกษาวิจัยชิ้นนี้สะท้อนในทำนองเดียวกันคือแม้ว่าเขตเศรษฐกิจพิเศษในพื้นที่ยังมีได้พัฒนาอย่างที่ตั้งใจไว้ เช่น ยังไม่มีภาคเอกชนเข้ามาลงทุนเพราะขาดแรงจูงใจ เนื่องจากที่ดินมีราคาสูง โครงสร้างพื้นฐานยังไม่พร้อมเท่าที่ควร ห่างไกลจากชายแดน หรือ ค่าเช่าที่ดินที่สูงกว่าเขตเศรษฐกิจอื่น ๆ ในพื้นที่ใกล้เคียง เป็นต้น แต่เขตเศรษฐกิจพิเศษได้เวนคืนที่ดินของชาวบ้านไปบางส่วน และกำลังจะเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน และมีความเข้มงวดกับชาวบ้านมากขึ้น

ในการเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ที่กำหนดเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ และชาวบ้านยังเข้าไปเลี้ยงวัว เกือบพื้น หาของป่า หาปลา และปลา ต่างก็ขาดความมั่นใจและวิตกกังวลว่าทางราชการจะมาไล่ออกเมื่อใดก็ได้และไม่อนุญาตให้เข้าไปใช้พื้นที่อย่างเด็ดขาด ซึ่ง Levien (2013) เห็นว่า การพัฒนาตามรูปแบบเขตเศรษฐกิจพิเศษสนับสนุนให้รัฐทำหน้าที่เป็นนายหน้าให้กับนายทุนได้ทำงานอย่างเสรีและเข้มข้นภายใต้การสนับสนุนของรัฐนำมาสู่ความเหลื่อมล้ำและไม่เป็นธรรมกับคนท้องถิ่นเนื่องจากไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรที่ดินได้อีกต่อไป

เสรีนิยมใหม่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาประเทศทั่วโลกดังเห็นได้จากการขยายตัวอย่างรวดเร็วของเขตเศรษฐกิจพิเศษซึ่งเป็นเศรษฐกิจรูปแบบหนึ่งของการนำแนวคิดเสรีนิยมมาปรับใช้ในเชิงนโยบายชาติและปฏิบัติการในพื้นที่ในประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย เช่น จีน และอินเดีย ผ่านนโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษ (Levien, 2013) และลูกหลานมาสู่ประเทศลุ่มแม่น้ำโขง (Warr and Menon, 2014) และมักมีทำเลที่ตั้งในพื้นที่ชายแดนเนื่องจากมีข้อได้เปรียบเชิงทำเลที่ตั้ง การพัฒนาชายแดนที่มีมาก่อนแล้ว เช่น การค้าชายแดนและการค้าข้ามชาติ โดยอาศัยเครื่องอำนวยความสะดวกจากการพัฒนาชายแดน และการเจริญเติบโตของการพัฒนาชายแดนเดิมที่มีอยู่แล้ว ทั้งระดับระดับท้องถิ่นและระดับชาติที่มีมาก่อน (Krainer and Routray, 2015) ซึ่งการพัฒนาชายแดนให้เป็นเขตอุตสาหกรรมผ่านการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษก็เพื่อให้รัฐสามารถกำกับและควบคุมพื้นที่ห่างไกลได้สะดวกมากยิ่งขึ้นนั่นเอง (Aggarwal, 2007) ดังนั้นการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนด้วยการสนับสนุนของรัฐเชื่อมโยงกับข้อถกเถียงของ Polanyi (1944) ที่ว่าเสรีนิยมหรือตลาดทุนนิยมเสรีมีอาจเกิดขึ้นได้โดยอัตโนมัติได้ด้วยพลังของปัจเจกบุคคล ตลาดและเสรีนิยมจะเกิดขึ้นได้ก็โดยการสนับสนุนของรัฐผ่านกลไกเชิงนโยบาย กฎหมาย ระเบียบ และกระบวนการอำนวยความสะดวกทางการค้าและทำให้ทรัพยากร เช่นที่ดิน กลายเป็นสินค้าเทียมซึ่งทำให้ที่ดินถูกลดคุณค่าให้เหลือเพียงปัจจัยการผลิตเท่านั้น ซึ่งบทความนี้สามารถสรุปได้ว่ารัฐทำหน้าที่เป็น “นายหน้าที่ดิน” เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของภาคเอกชนและตอบสนองนโยบายของรัฐมากกว่าปกป้องเศรษฐกิจท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาพบว่า รัฐมีบทบาทสูงในการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ และทำหน้าที่เป็นนายหน้าที่ดินเพื่อจัดเตรียมการลงทุนให้กับภาคเอกชน ดังนั้น เพื่อลดความขัดแย้งและปัญหาที่คาดว่าจะเกิดขึ้นระหว่างรัฐและเอกชน รัฐควรเปิดโอกาสให้ภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดหาและจัดการที่ดินในเขตเศรษฐกิจพิเศษ เช่น การจัดหาที่ดินในพื้นที่ที่ชาวบ้านที่ชาวบ้านให้ความยินยอมและมีส่วนร่วมเพื่อนำมาพัฒนาเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ การกำหนดเส้นทางการเวนคืนที่ดินที่ประชาชนเสียประโยชน์น้อยที่สุด อีกทั้งกำหนดราคาค่าเวนคืนที่ดินที่เป็นธรรมโดยคำนึงถึงการสูญเสียโอกาสในการทำมาหากินของประชาชนในที่ดินทั้งในปัจจุบันและอนาคต

บรรณานุกรม

- การไฟฟ้าแห่งประเทศไทย. (2557). หนังสือการรพท. ที่ รพท 1/1792/2557 การเวนคืนที่ดินก่อสร้างทางรถไฟสายบ้านไผ่-มหาสารคาม-ร้อยเอ็ด-มุกดาหาร-นครพนม. (เอกสารอัดสำเนา).
- กงสุลใหญ่ ณ แขวงสะหวันนะเขต. (ม.ป.ป.) เขตเศรษฐกิจพิเศษสะหวัน-เซโน. สืบค้นจาก <http://www.thaisavannakhet.com/savannakhet/th/data-service/sub-savannakhet/savannakhet/economic.php>).
- กนกวรรณ มะโนรมย์ และ ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ. (2558). สถานการณ์การใช้ที่ดินและการกระจายตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่ชายแดนอีสาน. อุบลราชธานี : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เจริญ ไกรนรา. (2555). การศึกษาการพัฒนาและการบริหารจัดการเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนในต่างประเทศ. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

ดำรง แสงทวีเลิศ และนันธิกา หงษ์พานิช. (2545). “เขตเศรษฐกิจพิเศษ : แนวคิดใหม่ในการพัฒนาพื้นที่เฉพาะ”, **วารสารเศรษฐกิจและสังคม**, 39 (2), 42-53.

ฐานเศรษฐกิจ. (2016). **เขตศก.พิเศษปลูกไม่ขึ้น Wait & See ว่าที่รัฐบาลใหม่**. สืบค้นจาก <http://www.thansettakij.com/content/25534>.

ปิณแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2561). **หลังเขตเศรษฐกิจพิเศษ**. เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ชนารักษ์มุกดาหาร. (2559). **เขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหาร**. เอกสารอัดสำเนา.

มูลนิธิชีวิตไทย. (2559). **รายงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ เขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหาร: ศักยภาพและความรู้ท้องถิ่นต่อการป้องกันผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหาร. องค์การเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศแห่งสหรัฐอเมริกา (USIAD). USIAD.**

ยศ สันตสมบัติ. (2555). **ชนชายแดนกับการก้าวข้ามพรมแดน**. เชียงใหม่ : ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบสอง พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๖๔**. สืบค้นจาก http://www.nesdb.go.th/ewt_news.php?nid=6420.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). **เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดน**. สืบค้นจาก http://www.nesdb.go.th/ewt_dl_link.php?nid=6210.

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน. (2561). **คู่มือการลงทุนในเขตเศรษฐกิจพิเศษ**. สืบค้นจาก www.boi.go.th.

สุรสม กฤษณะจุฑะ และ ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ. (2561). **รายงานวิจัยเรื่อง การสร้างธรรมาภิบาลการบริหารจัดการที่ดินชายแดนแบบมีส่วนร่วม : กรณีศึกษาเขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหาร**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

สุริยา จันท์กระจำง. (2558). **อนาคตเศรษฐกิจอีสานภายใต้เศรษฐกิจโลก**. เอกสารการสัมมนาวิชาการ เนื่องในโอกาสครบรอบ 47 ปี การก่อตั้ง สำนักงาน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ธนาคารแห่งประเทศไทย วันศุกร์ที่ 11 กันยายน 2558
ณ โรงแรมพลูแมน จ. ขอนแก่น.

ราชกิจจานุเบกษา. (2558). **คำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ ๑๗/๒๕๕๘
เรื่อง การจัดหาที่ดินเพื่อใช้ประโยชน์ในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ.**

สืบค้นจาก <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2558/E/112/3.PDF>.

อนุรัตน์ ธรรมประจำจิตและคณะ. 2560. **เขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหาร.** จังหวัด
มุกดาหาร

Aggarwal, A. (2007). **Impacts of special Economic zones on employment,
poverty and human development.** Working paper no. 194.
Retrieved from http://icrier.org/pdf/Working_Paper_194.pdf.

Asian Development Bank. (2016). **“The role of special economic zones in
improving effectiveness of GMS economic corridors”.** Retrieved
from [https://www.adb.org/documents/special-economic-zones-gms-
economic-corridors](https://www.adb.org/documents/special-economic-zones-gms-economic-corridors).

Asian Development Bank. (2015). **Asian economic integration report:
How can special economic zones catalyze economic development?.**
Mandaluyong City, Philippines : Asian Development Bank.

Choen Krainara and Routray, K, J . (2015). “Cross-Border trades and
commerce between Thailand and neighboring countries : Policy
implications for establishing special border economic zones”,
Journal of Borderlands Studies, 30(3), 345-363. DOI: 10.1080/
08865655.2015.1068209.

Eilenberg, M. (2014). Frontier constellations: agrarian expansion and sovereignty
on the Indonesian-Malaysian border, **The Journal of Peasant Studies**,
41(2), 157-182. DOI: 10.1080/03066150.2014.885433

- FIAS. (2008). **Special Economic Zones: Performance, lessons learned, and implications for zone development. The Multi-donor investment climate advisory service of the World Bank Group.** Washington, DC: The World Bank. Retrieved from <https://www.wbginvestmentclimate.org/uploads/SEZs%20-%20Performance,%20Lessons%20Learned%20and%20Implications%20for%20Zone%20Development.pdf>.
- Farole, T. (2011). **Special Economic Zones in Africa: Comparing performance and learning from global experiences.** Washington, DC: World Bank. DOI: 10.1596/978-0-8213-8638-5
- Harvey, D. (2004). **The new imperialism: Accumulation by dispossession.** Retrieved from <http://socialistregister.com/index.php/srv/article/view/5811>.
- Levien, M. (2012). "The Land Question: Special Economic Zones and the political economy of dispossession in India," **Journal of Peasant Studies**, 39(3-4), 933-969.
- Levien, M. (2013). "Regimes of Dispossession: From Steel Towns to Special Economic Zones", **Development and Change**, 44(2), 381-407.
- Kadir, S. (2018). **Zones of Exception': Constructing and contesting the spatial identity of Special Economic Zones (SEZs) in India.** Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/228841761_'Zones_of_Exception'_Constructing_and_contesting_the_spatial_identity_of_Special_Economic_Zones_SEZs_in_India.
- Ong, A. (2006). **Neoliberalism as exception : Mutations in citizenship and sovereignty**, Durham, London : Duke University.
- Polanyi, K . (1944). **The Great Transformation.** Boston : Beacon.

- Walsh, J. (2015). "The Special Economic Zones of the Greater Mekong Subregion: Land Ownership and Social Transformation". **Conference Paper No. 19**, presented at an international academic conference, 5-6 June 2015, Chiang Mai University.
- World Bank. (2011). **Special Economic Zones: Progress, emerging challenges, and future directions**. Retrieved from <http://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/978-0-8213-8763-4#>.
- Warr, P and Menon, J. (2014). **Cambodia's Special Economic Zones. ADB Economics**. Working Paper Series, No.459. Retrieved from <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/175236/ewp-459.pdf>
- World Bank. (2014). **Spatial Growth Strategies: Realizing the benefits of geographically-targeted approaches**. Retrieved from http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Trade/CompSector_SpatialGrowth.pdf.

Translated Thai References

- State Railway of Thailand. (2014). **Document SRT at1/1792/2557 Land appropriation for rail way construction between Ban Pai-Mahasarakam-Roi et-Mukdahan and Nakhon Phnom**. (copied document). [in Thai].
- Royal Thai consulate General, Savanakheth Province. **Savan Seno Special Economic Zone**. Retrieved from <http://www.thaisavannakhet.com/savannakhet/th/data-service/sub-savannakhet/savannakhet/economic.php>). [in Thai].

- Kanokwan Manorom, Pinwadee Srisupan and Suralob Bhubak. (2015). **Situation of land use and distribution of economic activities along Isan borders**. Ubon Ratchathani : Thailand Research Fund. [in Thai]
- Choen Krainara. (2012). **Study of development and administration of special economic zone in foreign countries**. Bangkok : Office of economic and social national board. [in Thai].
- Dumrong Saengkaveeleud and Nantika Tungsupanit. (2002). "Special Economic Zone: new thinking in special zone development". **Economic and social Journal**, 39(2), 42-53. [in Thai].
- Thansettakij. 2016. **Special Economic Zone, Wait and See**. Retrieved from <http://www.thansettakij.com/content/25534>. [in Thai].
- Pinkaew Launansri. (2018). **Post special economic zone**. Chaing Mai : Social science. [in Thai].
- Mukdahan Treasury. (2016). **Mukdahan Special Economic Zone**. Copied document. [in Thai].
- Local Act. (2016). **Research Project on Mukdahan Special Economic Zone: Potential and local knowledge to protect social and environmental impacts in Mukdahan Special Economic Zone**. USAID. [in Thai].
- Yos Suntasombat. (2012). **Border community and border crossing**. Chiang Mai: Center for biodiversity and local knowledge studies for sustainable development. Chiang Mai University. [in Thai].
- Office of economic and social national board. [2018]. **The 12th National Economic and Social Development Plan 2017-2021**. Retrieved from http://www.nesdb.go.th/ewt_news.php?nid=6420. [in Thai].
- Office of economic and social national board. [2016]. **Border's Special Economic Zones**. Retrieved from http://www.nesdb.go.th/ewt_dl_link.php?nid=6210. [in Thai].

- Office of Board of Investment. (2018). **Special Economic Zone investment manual**. Retrieved from www.boi.go.th [in Thai].
- Surasom Krisanajutha and Pinwadee Srisupan. (2561). **Building Participatory Border Land Governance: A Case Study of Mukdahan Special Economic Zone**. Thailand Research Fund (TRF). [in Thai].
- Suriya Junkrajang. (2015). **Future of Isan's economy under global economy. Document for the 47th annual conference for the establishment of Notheast regional office of the national Bank of Thailand**, November 11, 2015. Pullman Hotel, Khon Kean. [in Thai].
- Ratchakitcha. (2015). **National Council for Peace and Order at 17/2015. Land acquisition for Special Economic Zones**. Retrieved from <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2558/E/112/3.PDF>. [in Thai].
- Anurat Thamprajakjit. (2560) **.Mukdahan Special Economic Zone**. Mukdahan Province. [in Thai].

บทสัมภาษณ์

วันตา ชาริพา. 7 กรกฎาคม 2560. สัมภาษณ์.